

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران
سال هفتم، شماره پیاپی ۲۱، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۷
تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۱/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۵/۲۳
صص ۸۷-۹۸

فرصت‌ها و تهدیدهای امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی برای دانشجویان^۱

بهزاد پورنقادی، استادیار، گروه کامپیوتر دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، ایران*

چکیده

شبکه‌های اجتماعی مجازی ضمن برخورداری از مزایا و امکانات گسترده، مسائل و مشکلاتی را در حوزه نظم و امنیت به همراه آورده‌اند که بر جامعه و دانشجویان تأثیر می‌گذارد. تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی و پیمایشی است. جامعه آماری اساتید و دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی کرج به تعداد ۳۷۰ نفر بوده که به روش تصادفی ساده انتخاب شده‌اند و ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه محقق ساخته با ۴۰ گویه از طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از آمار توصیفی آزمون کلموگروف - اسمیرنف، تحلیل ماتریس SWOT و آزمون آماری t براساس تحلیل واریانس ANOVA استفاده شده است. آزمون فرضیه با مقدار همبستگی برابر ۳,۷۶۳ با سطح معناداری (۰/۰۰۱) است. نتایج نشان می‌دهد تهدیدهای نظم و امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی برای دانشجویان، بحران هویت، هنجارهای اخلاقی، ترویج فساد، روابط غیراخلاقی، اعتیاد الکترونیک و کاهش انگیزه تحصیل و نقاط قوت و فرصت، گسترش آموزش‌های مجازی، توسعه ارتباطات علمی و تجارت الکترونیک است.

واژه‌های کلیدی: امنیت، شبکه‌های اجتماعی مجازی، دانشجویان، فرصت و تهدید فناوری.

۱ مقاله مستخرج از طرح پژوهشی با حمایت مادی و معنوی باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج انجام شده است.

Email: behzad_pournaghi@yahoo.com

* نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۶۶۱۲۶۳۷

Copyright©2018, University of Isfahan. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>), which permits others to download this work and share it with others as long as they credit it, but they can't change it in any way or use it commercially.

Doi: 10.22108/ssoss.2018.103434.1062

مقدمه و طرح مسئله

دنیای امروز جامعه‌ای اطلاعات محور و اصلی‌ترین عنصر آن «اطلاعات و ارتباطات» است. پیشرفت سریع فناوری اطلاعات و انتقال تجربیات بشری از حوزه سخت افزار به تشکیل دنیای جدیدی به نام فضای مجازی یا فضای سایبری^۱ منجر شده است. جوامع مختلف با تأثیرپذیری از تحولات بسیار عظیم علمی و تکنولوژیک، به طرف جامعه اطلاعاتی یا جامعه شبکه‌ای در حال حرکت هستند. جامعه شبکه‌ای به جامعه‌ای گفته می‌شود که ساختار آن از فناوری تأثیر پذیرفته است (معمار و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵۵). فناوری‌های نوین ارتباطات و فضای مجازی نقاط مختلف را در شبکه‌های جهانی به هم پیوند می‌دهند. شبکه‌های ارتباطی مجموعه‌ای از جوامع مجازی را به وجود می‌آورند و در نتیجه، آن همه ساختارها و فرآیندهای مادی و معنوی بشری دگرگون می‌شوند (Castells, 2007: 48). امروزه، فضای مجازی به طور بسزایی در ارتباطات جهانی نقش ایفا می‌کند و به صورت روزافزونی با زندگی مردم همبستگی یافته است.

ورود فناوری‌های ارتباطی، دگرگونی بنیادینی را در ساختار مناسبات و ارتباطات انسانی ایجاد کرده است. این امر، به شکل‌گیری نوع جدیدی از تعاملات انسانی انجامیده که ضمن تمایز از الگوهای ارتباطی مرسوم، در رسانه‌های ارتباط جمعی عملاً فرصت‌های نوینی را برای تجلی خود و هویت، به وجود آورده است. شبکه‌های اجتماعی مجازی^۲ به دلیل عواملی چون عمومیت یافتن در میان کاربران و گستره وسیع جغرافیایی در درون مرزهای ملی، تبدیل شدن به ارتباطی خصوصی و شخصی و فارغ بودن از هر نوع کنترل از طرف مراجع قدرت، به وسیله‌ای بی‌بدیل در عرصه ارتباطات تبدیل شده‌اند و زمینه‌های تأثیرگذاری خارج از کنترل دولت‌ها و نهادهای قدرت را در جوامع به وجود آورده‌اند (معمار و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵۶).

فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی مجازی دنیای وسیع و پیچیده‌ای است که گروه‌ها و افراد مختلف، با گرایش‌ها، باورها و اعتقادات گوناگون در آن زندگی می‌کنند. واژه «زندگی» در این فضا به اشتباه به کار نرفته است؛ زیرا این دنیا همراه و همگام با دنیای واقعی و گاهی بیشتر بر وجود آدمی و باورهایش اثر می‌گذارد. از خصوصیات بارز این فضا بی‌مکانی و بی‌زمانی است. عواملی مانند از بین رفتن فاصله مکانی و افزایش بی‌سابقه روابط آزاد، نامحدود و خارج از چارچوب و ضوابط انسان‌ها برای مبادله و مراوده با یکدیگر، فرایند هویت‌یابی جمعی افراد را دگرگون کرده است. بی‌تردید، نظام آموزش عالی، به شکلی اساسی در توسعه جامعه نقش دارد. یکی از اهداف آموزش عالی تربیت دانش‌آموختگانی است که با استفاده از شیوه‌های مختلف تفکر، از نظر علمی فعالیت کنند (Parirokh, 2005: 134).

برای نخستین بار، اصطلاح شبکه‌های اجتماعی را چی‌ای بارنز^۳ در سال ۱۹۵۴ طرح کرد و از آن پس، به سرعت به شیوه‌ای کلیدی در تحقیقات و مطالعات تبدیل شد. در تئوری شبکه اجتماعی سنتی شبکه اجتماعی به این صورت تعریف می‌شود: مجموعه‌ای از نهادهای اجتماعی متشکل از مردم و سازمان‌ها که به وسیله مجموعه‌ای از روابط معنادار اجتماعی به هم متصل‌اند و باهم، در به اشتراک گذاشتن ارزش‌ها تعامل دارند. شکل سنتی خدمت شبکه اجتماعی بر انواع روابط مانند دوستی‌ها و روابط چهره‌به‌چهره تمرکز دارد؛ اما امروزه، خدمات شبکه اجتماعی بیشتر بر جامعه مجازی آنلاین و ارتباطات کامپیوتر واسط متمرکز است. با توجه به این موضوع، می‌توان گفت که با ظهور فناوری‌های نوین اطلاعاتی انسان و جامعه امروز با چندین جهان مجزا و درعین حال مرتبط روبه‌رو است که با عناوینی چون جهان واقعی، جهان مجازی، جهان وطنی و وطن جهانی از آنها یاد می‌شود (Oswald, 2010: 27).

شبکه‌های اجتماعی مجازی فارغ از محدودیت‌های خود، محیط مساعدی را برای مشارکت افراد در جامعه مجازی،

¹ Cyber Space² Virtual Social Network³ J.A.Barnes

فردی و دیگر موارد مشابه هستند که در سال‌های اخیر، با گسترش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در بین جوانان و دانشجویان، مشاهده می‌شود که فرصت‌ها و تهدیدهای جدیدی در این عرصه ایجاد شده‌اند.

فناوری اطلاعات و ارتباطات، تغییرات و دگرگونی‌های بسیاری را در زندگی بشر ایجاد کرده و از این طریق، تحولات عمده‌ای را در دانش روابط و هنجارهای بشری ایجاد کرده است. در عصر ارتباطات الکترونیک، مفاهیم نیز به تغییر و تحول دچار شده‌اند که یکی از آنها مفهوم «هویت» و «احساس امنیت» است. به دلیل استقبال گسترده کاربران و جوانان ایرانی از شبکه‌های اجتماعی مجازی مطالعه و آسیب‌شناسی و شناخت فرصت‌های این فناوری در بین دانشجویان و تبیین فرصت‌ها و تهدیدهایی که در اختیار کاربران قرار می‌دهند، ضروری به نظر می‌رسد؛ بنابراین، هدف اصلی پژوهش، شناسایی چالش‌های امنیت، فرصت و تهدید در شبکه‌های اجتماعی مجازی برای دانشجویان است. امنیت عمومی و اجتماعی یکی از حوزه‌هایی است که از فضای مجازی تأثیر می‌پذیرد و با توجه به ضرورت و اهمیت آن، مطالعه حاضر در بین دانشجویان، رابطه بین کارکردهای شبکه‌های اجتماعی مجازی با نظم و امنیت عمومی را ارزیابی می‌کند.

پیشینه پژوهش

در این بخش، بررسی سوابق تجربی و پیشینه مرتبط با پژوهش حاضر را بررسی می‌کنیم.

برقراری روابط نمادین و کشف مجدد خود و بازتعریف هویت‌های دینی، اجتماعی، سیاسی و... از طریق تعاملات مجازی و نمادین فراهم می‌کند. انقلاب فناوری ارتباطات و اطلاعات، به‌ویژه پیدایش رسانه‌های نوین و فضای مجازی بر زندگی انسان‌ها تأثیر گذاشته است. فراگیر شدن رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی در آغاز قرن بیست‌ویکم و موضوع جدی نقش اینترنت در شکل‌دهی به فرهنگ، هویت و باورها و ارزش‌های اجتماعی کاربران، جوانان و دانشجویان، به‌طور فزاینده‌ای اهمیت دارد.

در جهان، امنیت نیز مثل هر مقوله ذهنی و اجتماعی دیگر، به تغییر، تحول و دگرگونی دچار شده است. امروزه، در دنیای ارتباطات و فناوری اطلاعات، مفهوم و کارکرد عوامل و متغیرهای «امنیت‌زا» با عوامل و متغیرهای «امنیت‌زدا» کاملاً تغییر کرده و با تحول ژرف و گسترده، مرزهای آنها از یکدیگر متمایز شده است؛ به‌طوری‌که در مقایسه با مفهوم گذشته، معنای کنونی آن فرق دارد. مطابق بررسی‌ها کاربران ایرانی در فضای مجازی با تهدیدهایی درخصوص حریم خصوصی مواجه هستند. همچنین، به‌طورکلی تهدیدها و آسیب‌های امنیتی در فضای مجازی جعل و سرقت هویت، انتشار بدافزارها، سرقت و سوءاستفاده از افشای اطلاعات و داده‌های شخصی، دسترسی غیرمجاز به داده‌های محافظت‌شده، سرقت مالی، اعتیاد الکترونیکی، گسترش روابط نامشروع، شایعه‌پراکنی، ایجاد شبهات دینی و سیاسی، تمایل به ارتکاب جرائم، کم‌رنگ شدن هنجارهای اجتماعی و هویت

جدول ۱- پیشینه پژوهش

پژوهشگر / سال	عنوان تحقیق	یافته‌ها
حبیب صبوری خسروشاهی، نسرین آذرگون (۱۳۹۲)	فضای مجازی و هویت جهانی (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی)	براساس نتایج حاصل از این بررسی وجود رابطه میان هویت جهانی با میزان استفاده از فیس‌بوک تأیید می‌شود. نتایج نشان می‌دهد هویت جهانی به تناسب نوع استفاده کاربران از فیس‌بوک متفاوت است.
رضا محصل، صفر حیاتی (۱۳۹۴)	مطالعه و شناخت عوامل مرتبط با میزان احساس امنیت اجتماعی کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز)	مطابق نتایج، در شبکه‌های اجتماعی مجازی بین احساس امنیت اجتماعی پاسخگویان با این موارد رابطه معناداری وجود دارد: سن پاسخگویان، میزان تحصیلات آنها، مدت حضور افراد در شبکه‌های اجتماعی مجازی، اعتماد بین فردی پاسخگویان، تعلقات مذهبی پاسخگویان، میزان استفاده از محتوای مطلوب به‌اشتراک گذاشته‌شده افراد و میزان مشارکت در فعالیت‌های شبکه‌ای پاسخگویان.

مبانی و چارچوب نظری

در این پژوهش، فرصت‌ها و تهدیدهای امنیت دانشجویان در شبکه‌های اجتماعی مجازی سنجیده خواهد شد. فرضیه اصلی مطرح شده، نقاط ضعف و تهدید در امنیت فضای مجازی برای دانشجویان است که این مسائل را در بر می‌گیرد: بحران هویت و هنجارهای اخلاقی، ترویج فساد و روابط غیراخلاقی، اعتیاد الکترونیکی و کاهش انگیزه تحصیل؛ درحالی‌که مؤلفه‌های فرصت و نقاط قوت امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی برای دانشجویان این موارد هستند: گسترش آموزش‌های مجازی، توسعه ارتباطات علمی و تجارت الکترونیکی. این فرضیه از بطن آراء استوارت هال، جنکینز، گیدنز و برگر اخذ شده است.

امنیت، نیازی بنیادین و پایدار است؛ به طوری‌که برآورده شدن سایر نیازهای جمعی نیز به وجود آن بستگی دارد (عزیزی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۷). این مسئله، یکی از خواسته‌های اساسی بشر و تأمین آن از مهم‌ترین وظایف حکومت‌هاست (اسلامی و درجانی، ۱۳۸۸: ۳۵). به باور پژوهشگران، امروزه مفهوم امنیت تحول یافته و ابعاد تازه‌ای پیدا کرده است؛ چنان‌که دولت‌ها این موضوع را از طریق توسعه و نه در ارتباط با اسلحه پیگیری می‌کنند (افتخاری، ۱۳۸۹: ۸۲). امنیت پایدار جوهره استقلال، تمامیت ارضی و حاکمیت کشور و حفظ اهداف دیگر محسوب می‌شود و نیز زمینه‌سازی برای هر هدف کلان در کشورها و ایجاد آن، در گرو حفظ و ایجاد این هدف است (روشن و سعادت‌ی جعفرآبادی، ۱۳۹۱: ۱۵۴).

امنیت جزء نیازهای اساسی انسان و فصل مشترک همه مشکلات انسان، اعم از بیماری روانی تا خودکشی و اعتیاد و بزهکاری است. عواملی چون آرامش، رشد، شکوفایی انسان، بروز همه استعدادها و خلاقیت‌ها و نیل به همه کمالات انسان در سایه امنیت به دست می‌آید. خلاقیت و استعداد‌های انسان در پرتو امنیت شکوفا و نیل به کمالات انسانی از این راه برای او میسر می‌شود. برای مسئله امنیت و نیز اقدامات لازم برای ایجاد امنیت روانی انسان‌ها باید به دو عامل فردی و اجتماعی

- حکومتی توجه کرد. درزمینه عوامل فردی باید توجه کرد که اگر انسان در برابر خواسته‌های نفسانی خود تسلیم شود و خشم و شهوت و حرص و طمع بر او حکومت کند، هرگز به امنیت و آرامش دست نمی‌یابد. همچنین، امنیت فردی محصول و برآیند امنیت در مال و جان و فکر و عاطفه آنها است و طبعاً هرچه توانایی و انسجام شخصیتی فرد در این چهار بُعد بیشتر باشد، بیشتر آسایش و امنیت خواهد داشت (خوش‌فر، ۱۳۸۰: ۲۱).

از جمله مهم‌ترین اهداف سیاست‌های کلان امنیت عمومی حفظ و برقراری نظم و امنیت پایدار، ثبات اجتماعی، حفاظت از آزادی و حقوق مشروع فردی و اجتماعی و درنهایت، رضایت مندی عمومی و حذف هرگونه ترس و هراس میان آحاد مردم محسوب می‌شود و بی‌شک، مهم‌ترین عنصر پیشرفت و تکامل و توسعه هر جامعه و همچنین، شکوفایی استعدادها امنیت پایدار است. برنامه‌ریزی صحیح در مقیاس کلان و اجرای برنامه‌ها مستلزم وجود امنیت در جامعه است و از همه مهم‌تر اینکه ایجاد، حفظ و تداوم امنیت، به اعتماد عمومی منجر می‌شود و به تبع آن، اعتماد عمومی وفاق و اقتدار ملی نظام را در بین شهروندان تضمین می‌کند (سلیمی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۹).

امنیت مفهومی چندوجهی است و به همین دلیل، درباره معنای آن اختلاف نظر زیادی وجود دارد (ماندال، ۱۳۹۲: ۴۸). «نایف رودهان» در بررسی مؤلفه‌های پایداری امنیت، بر مواردی همچون این مسائل تأکید می‌کند: مجموع اصول چندگانه امنیتی براساس عدالت در تمام سطوح، چندجانبه‌گرایی^۱ و نگرش چندبعدی^۲ (شامل بشر، محیط، ملیت و امنیت فراملی، چندفرهنگی و چندتمدنی) رئالیسم هم‌زیست‌گرایانه^۳ در روابط بین‌الملل و فضای مجازی و همکاری چندجانبه فرهنگی. به موجب این رئالیسم، همکاری چندجانبه ملت‌ها و دولت‌ها (که از نداشتن برخورد مطلق

¹ multilateralism

² multidimensional

³ symbiotic realism

نظریه امنیت: «امنیت^۲» به مفهوم کلی آزادی و رهایی از ترس و خطر و احساس ایمنی از هرگونه تهدید و یکی از نیازهای اولیه و اساسی انسان‌ها از آغاز زندگی اجتماعی بوده است (نوروزی‌خیابانی، ۱۳۸۴: ۱۴۲). امنیت یکی از عناصر بنیادی بُعد سیاسی نظم اجتماعی محسوب می‌شود که ابعاد متنوعی از جمله ذهنی و عینی، داخلی و خارجی، فردی و جمعی دارد و از لحاظ گستره نیز حیطه‌های ملی، منطقه‌ای و جهانی را در بر می‌گیرد. همچنین، این موضوع از جنبه سطح به سطوح خرد و کلان تقسیم می‌شود.

برداشت متفکران سیاسی از امنیت جهانی و امنیت بین‌المللی همانند مفهوم امنیت، همواره با تحولات نظام جهانی، متحول و سیال هستند؛ به طوری که دستیابی به توسعه بدون برخورداری از امنیت ناممکن است و توسعه نیز در برقراری امنیت به‌طور بسزایی نقش دارد و این پیوستگی در مقیاس‌های مختلف محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی مصداق پیدا می‌کند. در طول تاریخ، خطوط مرزهای سیاسی به دلیل جداسازی واحدهای مستقل و گاهی نیمه مستقل سیاسی برای اعطای هویت ملی به دولت‌های ملی و محلی از نظر سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی به شکل خاصی اهمیت داشته‌اند (Gadal & Jeansoulin, 2013: 14). در خصوص امنیت و ایجاد و استقرار آن، دو دسته دیدگاه و نظریه وجود دارد:

۱. دیدگاه سنتی

۲. دیدگاه مدرن.

دیدگاه سنتی: در دیدگاه سنتی «امنیت» صرفاً به معنای حصول وضعیت فردی، گروهی و اجتماعی عاری از خشونت و پرخاشگری است (کاشانی، ۱۳۸۴: ۱۲۵). صاحب‌نظران این رویکرد معتقدند میزان جرائم و آسیب‌های هر منطقه، بهترین معیار و مصداق ناامنی است. هر قدر نهادهای کنترلی و انتظامی قوی‌تر، با اقتدارتر و مستحکم‌تر باشند، میزان جرائم و آسیب‌ها در شهرها و مناطق کمتر و در نتیجه، امنیت بیشتر خواهد بود.

حاصل می‌شود) حاصل می‌شود و همکاری چندجانبه فرهنگی نتیجه احترام چندجانبه، چندفرهنگی و جهان‌شهرگرایی^۱ است و به عدالت و امنیت منجر خواهد شد (Rodhan, 2009: 15). در عصر حاضر، ظهور فناوری‌های نوین ارتباطی به همراه تحولات ایجادشده در فضای مجازی بسیاری از کارکردهای اجتماعی و امنیتی را به چالش دچار کرده است. فضای مجازی نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است که به صورت شگرفی بر مناسبات اجتماعی و نظم و امنیت تأثیر دارد و برای مدیریت این فضا نهادهای امنیتی و انتظامی به تحلیل راهبردهای مناسب و مؤثر نیاز دارند. از نظر «مایکل بندیکت» فضای سایبر دنیایی جدید و موازی است که با خطوط ارتباطی و کامپیوترهای جهان خلق و نگهداری می‌شود و در آن، تردد جهانی دانش، رموز، سنجش‌ها، شاخص‌ها، سرگرمی‌ها و عاملیت دیگری انسانی شکل می‌گیرد. تاکنون، هرگز بر روی زمین دیده نشده است که امور دیدنی، صداها و حضورها در روشنایی عظیم الکترونیک شکوفا شوند (بل، ۱۳۹۳: ۲۲ و ۲۳).

نظریه ساختاری - کارکردی: این نظریه، همه رخدادهای اجتماعی از قبیل تداوم، نظم، یکپارچگی، انگیزه، هدایت و سازگاری را براساس نیازهای جامعه توجیه می‌کند. رسانه‌های همگانی یکی از عناصر زیرمجموعه نظام محسوب می‌شوند که هر عنصری در آن، به صورت ویژه‌ای کارکرد دارد. رسانه‌های همگانی بخش‌های مختلف نظام را به هم مرتبط می‌کنند و نظم آن را در بحران‌ها افزایش و نیازهای شهروندان را پاسخ می‌دهند.

نظریه تغییر در ارزش‌های فردی: مطابق این نظریه، رسانه‌های همگانی ارزش‌هایی را در جامعه انتشار می‌دهند که در فرد سبب نوآوری، تحرک اجتماعی، روانی و ذهنی می‌شود و وجدان کار را تقویت می‌کنند و سرانجام، به افزایش احساس امنیت منجر می‌شوند و همچنین، زمینه پیشرفت‌های فردی و اجتماعی را فراهم می‌کنند.

² Security

¹ cosmopolitanism

علوم اجتماعی و فرهنگی را با تعداد ۱۵ نفر و در بخش کیفی دانشجویان دختر و پسر مقاطع کاردانی و کارشناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج را با حجم جامعه آماری (N) شامل می‌شود که براساس تعداد دانشجویان، به صورت تمام شمار و حجم نمونه (n) به تعداد ۳۷۰ نفر با محاسبه فرمول کوکران و ضریب خطای ۵ درصد به روش تصادفی ساده به دست آمده است.

ابزار گردآوری اطلاعات، با استفاده از مصاحبه کیفی و پرسش‌نامه محقق‌ساخته از طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای با ۴۰ گویه است که صاحب‌نظران و خبرگان، روایی صوری و اعتبار پرسش‌نامه‌ها را تأیید کرده‌اند. گذشته از آن، در این پژوهش، برای اندازه‌گیری پایایی پرسش‌نامه‌ها از روش آلفای کرونباخ و نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شده که مقدار آلفا برای هریک از ابعاد و ضریب کل، برابر با ۰/۸۲۱ بوده است و این موضوع، پایایی زیاد پرسش‌نامه را نشان می‌دهد. تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از آمار توصیفی، آزمون کلموگروف-اسمیرنف برای نرمال‌بودن متغیرها، تحلیل ماتریس و آزمون آماری t-test براساس آزمون تحلیل واریانس ANOVA استفاده و انجام شده است.

سؤال‌ها و فرضیه‌های مقاله

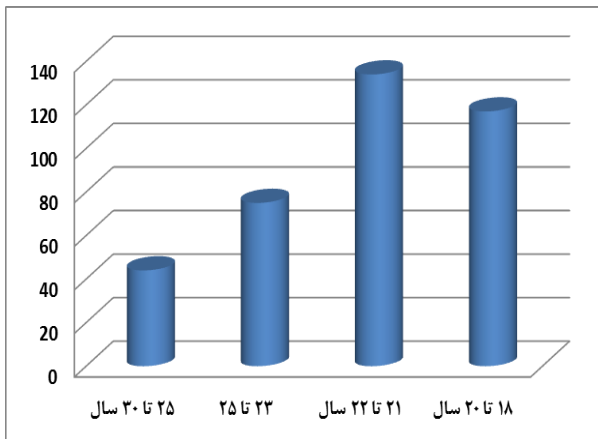
پرسش اصلی ما عبارت است از:

- مؤلفه‌های فرصت، تهدید، نقاط ضعف و قوت امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی برای دانشجویان چیست؟
- پرسش فرعی عبارت است از:
- آیا بین فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط ضعف و قوت امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی با هویت و اخلاق مجازی دانشجویان، رابطه معناداری وجود دارد؟
- فرضیه اصلی پژوهش، براساس سؤال مطرح شده به این شرح است:
- در شبکه‌های اجتماعی مجازی مؤلفه‌های تهدید و نقاط ضعف امنیت برای دانشجویان، بحران هویت و

دیدگاه مدرن: در این دیدگاه، هر نوع ناامنی اجتماعی و هر نوع ضعف مصونیت انسان در برابر آسیب‌های اجتماعی (از جمله آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی) و حتی آسیب‌های جسمی و بیماری‌ها ممکن است زمینه‌ساز ناامنی باشد. در دیدگاه سنتی امنیت مقوله‌ای محدود، مخدوش، طبقه‌ای، جسمی، ابرارمند و ناپایدار است؛ اما در دیدگاه نوین، امنیت مقوله‌ای وسیع، نامعین، غیرانحصاری، عقلانی، هدفمند و پایدار است و هویت، احساسات و عواطف فردی و گروهی، عقاید، تمایلات و آرزوها، موقعیت‌های شغلی و اقتصادی، باورهای فرهنگی و ساختارهای رسمی و حتی وسایل نیل به رفاه و آسایش زندگی اجتماعی مردم و از همه مهم‌تر مقوله تربیت و نهادهای تربیتی را در بر می‌گیرد (کاشانی، ۱۳۸۴: ۱۲۶). در این دیدگاه، امنیت صرفاً به جرائم و آسیب‌ها معطوف نیست؛ بلکه هر عامل ایجادکننده زمینه انحراف و جرم، می‌تواند امنیتی باشد. این دیدگاه معتقد است امنیت از عملکرد و فعالیت حوزه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، دینی و اقتصادی حاصل می‌شود.

روش‌شناسی تحقیق

مقاله حاضر از لحاظ روش‌شناسی به صورت ترکیبی (کتابخانه‌ای و میدانی) بوده و از نظر هدف، کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی تحلیلی و پیمایشی است. روش تحقیق به گونه‌ای است که ابتدا پژوهشگر با کاوش در منابع مرتبط علمی عوامل و متغیرهای متعددی را از طریق توصیفی - تحلیلی به دست آورده و سپس، برای سنجش میزان تأثیرگذاری هریک از مؤلفه‌ها و شاخص‌های به دست آمده، از روش پیمایشی با استفاده از پرسش‌نامه در مقیاس استاندارد پنج‌گزینه‌ای «لیکرت» استفاده کرده است. همچنین، در محدوده سال ۱۳۹۵ برای شناسایی و تبیین نقاط ضعف و قوت، فرصت و تهدید (SWOT) مصاحبه کیفی با خبرگان و اساتید دانشگاه اقدام انجام شده است. جامعه آماری مقاله، در بخش کمی خبرگان و اساتید حوزه رسانه، فضای مجازی،

نمودار ۱- توزیع جامعه آماری براساس متغیر سن

طبق این جدول و نمودار، بیشترین اعضای جامعه و پاسخگویان با مقدار فراوانی ۱۳۴ نفر در رده سنی ۲۱ تا ۲۲ سال قرار دارند و در رتبه بعدی گروه سنی ۱۸ تا ۲۰ سال، با فراوانی ۱۱۷ نفر و سپس، گروه سنی ۲۳ تا ۲۵ سال با مقدار ۷۵ نفر و در آخر نیز گروه سنی ۲۵ تا ۳۰ سال با میزان فراوانی ۴۴ نفر هستند. باتوجه به تمام‌شمار بودن جامعه آماری برای آزمون و بررسی فرضیه‌ها روش‌های توصیفی کفایت می‌کند؛ اما برای اطمینان بیشتر، برای این کار از آزمون t تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. پیش‌نیاز استفاده از آزمون t نرمال بودن متغیرها است و برای تأیید آن، از آزمون کلموگروف - اسمیرنف استفاده کرده ایم. نتایج این آزمون هم در جدول (۴) نشان داده شده است.

جدول ۴- آزمون کلموگروف - اسمیرنف نرمال بودن متغیرها

نتیجه	سطح معناداری	آماره Z	متغیر
نرمال است	۰/۸۳۲	۰/۶۲۳	نظم و امنیت در فضای مجازی
نرمال است	۰/۸۴۴	۰/۶۱۵	فرصت‌ها و تهدیدها
نرمال است	۰/۷۵۱	۰/۶۷۶	نقاط ضعف و قوت
نرمال است	۰/۷۰۷	۰/۷۰۳	شبکه‌های اجتماعی مجازی

هنجارهای اخلاقی، ترویج فساد و روابط غیراخلاقی، اعتماد الکترونیک و کاهش انگیزه تحصیل است. همچنین، در این شبکه‌ها مؤلفه‌های فرصت و نقاط قوت امنیت برای دانشجویان، گسترش آموزش‌های مجازی، توسعه ارتباطات علمی و تجارت الکترونیک هستند.

فرضیه فرعی مقاله نیز عبارت است از:

- بین مؤلفه‌های فرصت، تهدید، نقاط ضعف و قوت امنیت شبکه‌های اجتماعی مجازی با هویت و اخلاق مجازی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، رابطه معناداری وجود دارد.

یافته‌های توصیفی

باتوجه به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی جدول (۲) توزیع جنسیت جامعه آماری را نشان می‌دهد:

جدول ۲- توزیع جنسیت جامعه آماری تحقیق

جنسیت	فراوانی	درصد وزنی
دانشجوی پسر	۱۰۷	۲۸/۹۲ درصد
دانشجوی دختر	۲۶۳	۷۱/۰۸ درصد
جمع	۳۷۰	۱۰۰ درصد

طبق اطلاعات این جدول، حدود ۷۱ درصد از پاسخگویان و جامعه آماری مدنظر ما را دانشجویان دختر و حدود ۲۹ درصد از آن را دانشجویان پسر تشکیل داده‌اند. در ادامه، جدول (۳) توزیع سن جامعه آماری را نشان می‌دهد:

جدول ۳- توزیع سن جامعه آماری تحقیق

سال	فراوانی	درصد وزنی
۱۸ تا ۲۰ سال	۱۱۷	۳۱/۶۲ درصد
۲۱ تا ۲۲ سال	۱۳۴	۳۶/۲۲ درصد
۲۳ تا ۲۵	۷۵	۲۰/۲۷ درصد
۲۵ تا ۳۰ سال	۴۴	۱۱/۸۹ درصد
جمع	۳۷۰	۱۰۰ درصد

مجازی دانشجویان و رابطه بین متغیرهای مدنظر سنجیده می‌شود. برای این کار، پس از مشخص شدن نقاط ضعف، قوت، تهدیدها و فرصت‌ها ماتریس ارزیابی عوامل و مؤلفه‌های پژوهش تجزیه و تحلیل شده است و سپس، با روش نمره‌دهی عوامل و مؤلفه‌ها این عوامل در جدول (۵) تجزیه و تحلیل ماتریس SWOT قرار گرفته‌اند.

بررسی فرضیه اصلی

در این پژوهش برای شناسایی و کشف متغیرها و مؤلفه‌های امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی از روش مصاحبه کیفی با خبرگان استفاده شده و سپس، ادامه کار براساس متدلوژی و چارچوب پیشنهادی مطالعات راهبردی «جوزف وروس»^۱ انجام شده است. در این مرحله، باتوجه به مبانی و چارچوب نظری و اجماع نظرهای خبرگان مدنظر، تعداد ۹ مؤلفه در زمینه امنیت دانشجویان در شبکه‌های اجتماعی مجازی شناسایی شده است و سپس، آنها سنجش و تحلیل شده‌اند. برای بررسی فرضیه اصلی مقاله، از مدل SWOT و جدول ماتریس مؤلفه‌های تهدید و فرصت، نقاط ضعف و قوت امنیت شبکه‌های اجتماعی مجازی، هویت و اخلاق مجازی دانشجویان بهره‌برداری شده است که نتایج به دست آمده در این جدول ارائه می‌شود.

باتوجه به این جدول، سطح معناداری برای تمام مؤلفه‌ها بزرگ تر از مقدار خطا یعنی ۰/۰۵ است؛ در نتیجه، متغیرها به صورت نرمال توزیع شده‌اند و در ادامه، می‌شود از آزمون t استفاده کرد.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

در جامعه‌شناسی هویت مفهومی چندبُعدی است و می‌شود به چند طریق درباره آن بحث کرد. به طور کلی، هویت به درک و تلقی مردم از هویت خود و امور معنادار برای آنها مربوط می‌شود. جامعه‌شناسان بیشتر از دو نوع هویت سخن می‌گویند:

۱- هویت اجتماعی و

۲- هویت شخصی.

این شکل‌های هویت، از نظر تحلیلی از هم جدا و متمایز می‌شوند؛ اما در واقع، با یکدیگر به شکل تنگاتنگی پیوند دارند. هویت اجتماعی یعنی ویژگی‌هایی که از طرف دیگران به یک فرد نسبت داده می‌شود. این ویژگی‌ها را می‌شود به صورت نشانه‌هایی تلقی کرد که نشان می‌دهند هر شخص معین اساساً چه کسی است و در عین حال، این ویژگی‌ها شخص مذکور را به افراد دیگری باهمین خصوصیات و کیفیات مربوط می‌کند. همچنین، هویت‌های اجتماعی بُعد جمعی دارند. آنها مشخص می‌کنند که افراد چگونه و از چه نظر به دیگران «شبییه» هستند. اگر هویت‌های اجتماعی شیوه‌های همسانی افراد با دیگران را نشان می‌دهند، هویت شخصی ما را به شکل افرادی جدا و مجزا از یکدیگر متمایز می‌کند. هویت شخصی یعنی رشد و تکوین شخصی که از طریق آن ما معنای یگانه و منحصر به فردی از خویشتن و مناسبت خود با جهان پیرامونمان خلق می‌کنیم (گیدنز، ۱۳۸۶: ۴۶).

در این بخش از مقاله، مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و آزمون فرضیه‌های مدنظر، در خصوص نقاط قوت و ضعف، فرصت و تهدید شبکه‌های اجتماعی مجازی برای نظم و امنیت و اخلاق

¹ Joseph Voros

جدول ۵- ماتریس SWOT برای مؤلفه‌های نظم و امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی

مؤلفه‌های نقاط قوت و ضعف		متغیرها و مؤلفه‌های تحقیق
ضعف W	قوت S	
- بهره‌برداری نکردن از فرصت‌های آموزشی - اطلاع‌رسانی نکردن درباره تهدیدهای نظم و امنیت - ضعف در شناسایی فرصت‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی - وجود نداشتن امکانات رسانه‌ای تأثیرگذار	- گسترش آموزش‌های مجازی - توسعه ارتباطات علمی - تجارت الکترونیک	فرصت O
- بحران هویت - ترویج فساد - روابط غیراخلاقی	- هنجارهای اخلاقی و نظم و امنیت اجتماعی - اعتیاد الکترونیک - کاهش انگیزه تحصیل	تهدید T

مقاله را نشان می‌دهد که این مسائل، براساس مصاحبه کیفی با خبرگان به دست آمده‌اند.

جدول (۶)، اطلاعات حاصل شده از تجزیه و تحلیل ماتریس SWOT و مقادیر مؤلفه‌ها و متغیرهای فرضیه اصلی

جدول ۶- تجزیه و تحلیل ماتریس SWOT

Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean	N	مؤلفه‌ها و ماتریس
۰,۱۹۴	۱,۱۰۰	۳,۳۱	۳۷۰	بحران هویت
۰,۲۰۰	۱,۱۲۹	۴,۰۶	۳۷۰	هنجارهای اخلاقی
۰,۱۷۸	۱,۰۰۸	۳,۱۳	۳۷۰	ترویج فساد
۰,۱۸۷	۱,۰۶۱	۳,۱۳	۳۷۰	روابط غیراخلاقی
۰,۱۶۲	۰,۹۱۴	۳,۰۰	۳۷۰	اعتیاد الکترونیک
۰,۱۶۲	۰,۹۱۴	۳,۳۸	۳۷۰	کاهش انگیزه تحصیل
۰,۲۰۳	۱,۱۴۸	۳,۶۳	۳۷۰	گسترش آموزش‌های مجازی
۰,۱۶۸	۰,۹۵۰	۲,۵۳	۳۷۰	توسعه ارتباطات علمی
۰,۱۸۰	۱,۰۱۶	۲,۶۹	۳۷۰	تجارت الکترونیک

۴,۰۶ بیشترین و مؤلفه توسعه ارتباطات علمی دانشجویان کمترین میزان تأثیر را دارند.

بررسی فرضیه فرعی

در زمینه بررسی و آزمون فرضیه فرعی مدنظر، در مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت و نیز از طریق سوالات جداگانه‌ای رابطه شبکه‌های اجتماعی مجازی، نظم و امنیت، با اخلاق مجازی دانشجویان سنجیده شده است و براساس آن، متغیرها قادرند نمره‌ای بین ۱ تا ۵ اخذ کنند. با توجه به این مطلب، در کل

براساس یافته‌های پژوهش و مطابق دیدگاه‌های خبرگان پژوهش، همچنین، با در نظر گرفتن داده‌های به دست آمده و مطابق با فرضیه اصلی مقاله، نقاط ضعف و تهدید شبکه‌های اجتماعی مجازی برای دانشجویان، این موارد را در بر می‌گیرد: بحران هویت، ترویج فساد، روابط غیراخلاقی، هنجارهای اخلاقی، اعتیاد الکترونیک و کاهش انگیزه تحصیل. از آن گذشته، فرصت‌ها و نقاط قوت این مسائل هستند: گسترش آموزش‌های مجازی، توسعه ارتباطات علمی و تجارت الکترونیک که ماتریس هنجارهای اخلاقی با مقدار

دانشجویان تأثیر می‌گذارد. استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی فرصت‌ها و تهدیدهایی برای هویت، امنیت اجتماعی و اخلاق مجازی دانشجویان به همراه دارد.

بحث و نتیجه

در ارتباط با فرضیه‌های این مقاله، رابطه بین فرصت‌ها و تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی با مؤلفه‌های امنیت، هویت و اخلاق مجازی دانشجویان بررسی و سنجیده شده است. نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد مهم‌ترین تهدیدها و نقاط ضعف حوزه امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی عبارت است از: بحران هویت، هنجارهای اخلاقی، ترویج فساد، روابط غیراخلاقی، اعتیاد الکترونیک، کاهش انگیزه تحصیل و مهم‌ترین نقاط قوت و فرصت نیز اینها هستند: گسترش آموزش‌های مجازی، توسعه ارتباطات علمی و تجارت الکترونیک. بر همین اساس، نتیجه می‌گیریم در شبکه‌های اجتماعی مجازی برای دانشجویان، میزان تهدیدها و نقاط ضعف از میزان فرصت و نقاط قوت بیشتر است؛ به این ترتیب، نظم و امنیت اجتماعی و اخلاق مجازی دانشجویان، بیشتر از تهدیدهای تکنولوژیک تأثیر پذیرفته است. همچنین، شبکه‌های اجتماعی مجازی، تفکرات و رویاهای افراد را تحریک می‌کند؛ زیرا این فناوری امکان تبادل اطلاعات، برقراری ارتباط و انتشار جهانی ایده‌ها و نظرهای کاربران را فراهم می‌کند.

نتایج حاصل از مطالعه حاضر، به نظریه‌گیدنز نزدیک است. به باور او «موقعیت‌های نهادینی که افراد در آن قرار می‌گیرند، این زمینه را فراهم می‌کند تا افراد به کنش‌های خود شکل دهند». از آن گذشته، این یافته‌ها با آراء پیتر برگر در بحث «زیست جهان اجتماعی» و «ساخت اجتماعی واقعیت» همسو است. در این مقاله، شبکه‌های اجتماعی مجازی به صورت زیست‌جهانی هستند که آگاهی و امنیت افراد را شکل می‌دهد؛ بنابراین، براساس این موضوع، می‌شود گفت امنیت مجازی کاربران، امنیت اجتماعی دانشجویان را شکل می‌دهد و

سوالات مربوط به این فرضیه، میانگین فرضی ضریب ۳ در نظر گرفته می‌شود؛ زیرا هدف مقایسه میانگین نمونه با میانگین فرضی (جامعه) است و برای انجام آن، از آزمون آماری t-test براساس تحلیل واریانس ANOVA به این شرح استفاده کرده‌ایم:

جدول ۷- آزمون رابطه میان متغیرها و مؤلفه‌های پژوهش

هویت و اخلاق مجازی دانشجویان		متغیرها
تعداد نمونه	سطح معنا داری	همبستگی
۳۷۰	۰/۰۰۱	۳,۷۶۳
		امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی

فرضیه فرعی پژوهش: بین مؤلفه‌های فرصت، تهدید، نقاط ضعف و قوت امنیت شبکه‌های اجتماعی مجازی با هویت و اخلاق مجازی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، رابطه معناداری وجود دارد. طبق نتایج جدول (۷)، آماره‌های آزمون t نشان می‌دهد میزان همبستگی دو متغیر پژوهش (مؤلفه‌های امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی، هویت و اخلاق مجازی دانشجویان) ۳,۷۶۳ به دست آمده که این میزان برای رابطه، مثبت و شدت آن نیز زیاد است. سطح معناداری نیز برابر با $(P= 0/001)$ است.

برای بررسی رابطه میان امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت و اخلاق مجازی دانشجویان، از آزمون تحلیل واریانس (متغیرهای مستقل کیفی و متغیر وابسته کمی) استفاده شده است. با عنایت به کوچک‌تر بودن سطح معناداری از خطای ۰/۰۵ و مثبت بودن حدود اطمینان، فرض ۰ را رد می‌کنیم و چنین نتیجه می‌گیریم که تفاوت بین میانگین‌ها احتمالاً بین ۹۵ درصد معنادار است؛ بنابراین، مطابق فرضیه فرعی پژوهش، رابطه بین مؤلفه‌های فرصت، تهدید، نقاط ضعف و قوت امنیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی با هویت و اخلاق مجازی دانشجویان معنادار است. این رابطه نشان می‌دهد در شبکه‌های اجتماعی مجازی افزایش میزان تهدیدها یا فرصت‌های امنیت بر هویت و اخلاق مجازی

افتخاری، ا. (۱۳۸۹). «ساخت دولتی امنیت ملی» فصلنامه مطالعات راهبردی، س ۴، ش ۳، ص ۳۳۷-۳۵۷. بل، د. (۱۳۹۳). درآمدی بر فرهنگ سایبر، ترجمه: مسعود کوثری و حسن حسنی، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

خوش‌فر، غ. ر. (۱۳۸۰). «بررسی میزان احساس امنیت و چگونگی مشارکت مردم در برقراری امنیت» فصلنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی، س ۱۵، ش ۷، ص ۱۵۵-۱۴۸.

روشن، ع. ا. و سعادت‌ی جعفرآبادی، ح. (۱۳۹۱). «بررسی نقش و کارکرد کنترل مرز استان خراسان رضوی با افغانستان و تأثیر آن بر امنیت استان» فصلنامه ژئوپلیتیک، دوره ۸، ش ۳(۲۷)، ص ۱۸۱-۱۵۴.

سلیمی، ا؛ باباپورسکه، م. ر. و رضایی، ن. م. (۱۳۹۳). «بررسی نظم و امنیت اجتماعی از دیدگاه شهروندان شهر کاشمر» فصلنامه نظم و امنیت اجتماعی، دوره ۷، ش ۳(۲۷)، ص ۱۱۷-۱۳۳.

صبوری خسروشاهی، ح. و آذرگون، ن. (۱۳۹۲). «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی (فیس بوک) بر هویت اجتماعی (مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی)» نشریه مطالعات رسانه‌ای، دوره ۸، ش ۲(۲۱)، ص ۲۵-۹.

عزیزی، ع؛ خراشادی‌زاده، م. ر. و هندیانی، ع. ا. (۱۳۹۱). «اولویت‌بندی معیارهای راهبردی امنیت عمومی» مطالعات مدیریت انتظامی، س ۷، ش ۱، ص ۷۵-۵۷.

کاشانی، م. (۱۳۸۴). نقش نهادهای آموزشی در برقراری نظارت و حفظ امنیت ملی، مجموعه مقالات همایش امنیت اجتماعی، تهران: انتشارات آسایش، جلد ۳، ش ۱، ص ۴۵-۳۳.

گیدنز، آ. (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی، ترجمه: حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.

این نتیجه، با یافته‌های سایر پژوهشگران، از جمله خسروشاهی و آذرگون (۱۳۹۲) و محصل و حیاتی (۱۳۹۴) هم‌خوانی دارد. باتوجه‌به تهدیدها و پیامدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی از قبیل برقراری ارتباط نامشروع، افزایش خیانت زوجین، اغفال و فریب، جعل هویت، فرصت‌سوزی، اعتیاد الکترونیکی، مدگرایی و... میزان استفاده و نوع کاربری شبکه‌های اجتماعی مجازی ممکن است بر هنجارهای اجتماعی و به تبع آن، نظم و امنیت جامعه تأثیر بگذارد و بر شخصیت و هویت دانشجویان در زمینه‌های گوناگون، از جمله رفتارهای فردی و اجتماعی و اخلاقی ایشان اثرگذار باشد.

براساس نتایج مقاله، پیشنهاد می‌شود در شبکه‌های اجتماعی مجازی با الگوسازی و ارائه مدل اخلاق کاربری مطابق با فرهنگ، آداب و هنجارهای اخلاقی و اجتماعی جامعه ایرانی و اسلامی نسبت به کاهش پیامدهای اخلاقی دانشجویان در فضای مجازی اقدام شود. همچنین، اطلاع‌رسانی و آموزش دادن به کاربران و دانشجویان، درخصوص تهدیدهای موجود در شبکه‌های اجتماعی مجازی و تقویت نقاط قوت و بهره‌مندی از فرصت‌های مختلف آن و تقویت فرصت‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی از قبیل توسعه آموزش مجازی، ترویج فرهنگ و آداب و رسوم اقوام، ممکن است به‌طور مناسبی کارایی داشته باشد.

سپاسگزاری

در پایان، از همکاری و حمایت‌های ارزشمند سرکار خانم دکتر زهره محمدی زنونزق، رئیس محترم باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، تشکر و قدردانی می‌کنم.

منابع

اسلامی، م. و درجانی، ح. (۱۳۸۸). «امنیت در اسلام (مبانی و قالب‌های فکری)» فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، س ۲، ش ۲، ص ۵۷-۳۵.

ماندال، ر. (۱۳۹۲). *چهره متغیر امنیت ملی*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

محصل، ر. و حیاتی، ص. (۱۳۹۲). «مطالعه و شناخت عوامل مرتبط با میزان احساس امنیت اجتماعی کاربران در شبکه های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز)» *مطالعات جامعه‌شناسی*، دوره ۶، ش ۲۱، ص ۲۱-۳۹.

معمار، ث؛، عدلی‌پور، ص. و خاکسار، ف. (۱۳۹۱). «شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تأکید بر بحران هویتی ایران)» *فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، دوره ۱، ش ۴، ص ۱۷۶-۱۵۵.

نوروزی‌خیابانی، م. (۱۳۸۴). *فرهنگ اصطلاحات سیاسی*، تهران: نشر نی.

- Al-Rodhan, N. (2009) *The Three pillars of Sustainable National Security in a Transnational World*, Geneva Centre for Security Policy.
- Castells, Manuel. (2007) "Communication, Power and Counter-power in the Network Society", *International Journal of Communication*, 1(1): 238-266.
- Gadal, Sébastien & Jeansoulin, Robert, Borders. (2013) *frontiers and limits: some*.
- Oswald, D & Baker L. (2010) "Shyness and online social networking services. Marquette University, USA", *Journal of Social and Personal Relationships*, 27(7): 873-889.
- Parirokh M, Fattahi R. (2005) *Guidelines for writing articles and reviewing research literature in the areas of human and social sciences*. Tehran: Librarian.